

REZBARENE PRESLICE IZ DRNIŠA

BRANKA VOJNOVIĆ
Etnografski muzej
Iza Lože 1
58000 Split

UDK 7.067
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno 27.V.1994.

Osam preslica iz Drniša, iz fundusa Etnografskoga muzeja u Splitu, dio su zbirke drvorezbarenih predmeta s područja dalmatinskoga zaleđa. One pripadaju lopatastome i kopljastome tipu preslica s karakterističnim oblicima vrhova koji podsjećaju na neke arhitektonske forme (zvonici na preslicu, kule). Pojedini geometrijski motivi poznati su još iz prapovijesnoga doba, te su široko rasprostranjeni na arheološkome, ali i na recentnome etnografskom materijalu (tekstil). Na preslicama iz Drniša oni su interpretirani u složenijim ornamentalnim cjelinama koje, uz moguće simboličke konotacije, upućuju na pretpostavku o osnovnoj koncepciji kružnoga komponiranja ukrasa, te o magijskome apotropejskome značenju kruga.

Tipologija - oblik

U Etnografskom muzeju u Splitu sačuvan je manji broj drvenih predmeta s rezbarenim ukrasom iz Drniša, među kojima i nekoliko preslica.¹

Od osam primjeraka preslica iz Drniša lopatastome tipu pripada pet, upisanih pod nazivima *lopatasta* i *rogulja*, a tri preslice pripadaju kopljastome tipu. Razlikuju se po različito oblikovanom vrhu; lopataste imaju tri, rjeđe četiri ukrasna šiljka, a kopljaste samo jedan. Dok je kopljasti tip široko rasprostranjen po cijeloj Hrvatskoj, lopatasti je najrašireniji na području Dalmacije. Oba tipa preslice imaju veoma sličan ukras i ornament, te se smatraju mladim tvorbama.

Današnja tipologija preslica u Hrvatskoj obuhvaća jedanaest različitih oblika (Barlek, 1984), od koji ćemo spomenuti samo one rasprostranjene na području južne Hrvatske.

Stožasti ili konični tip preslice kao dio pribora za izradu tekstila, drži se starom slavenskom baštinom, iz doba prije preseljenja. Danas ga nalazimo u Slavoniji i Dalmaciji, ali i na različitim stranama slavenskoga

1 I/202, *lopatasta*, nabavljena 1912., izrađena početkom 20. st.; I/268, *kopljasta*, nabavljena 1912., izrađena poč. 20. st.; I/269, *kopljasta*, nabavljena 1912., izrađena 1901.; I/288, *lopatasta*, nabavljena 1920., izrađena poč. 20. st.; I/291, *lopatasta*, nabavljena 1920. kao dar gosp. Dabronića, izrađena poč. 20. st.; I/823, *rogulja*, izrađena poč. 20. st.; I/824, *rogulja*, izrađena poč. 20. st.; I/825, *kopljasta*, izrađena krajem 19. st.

prostora, kao i kod nekih susjednih naroda, kod kojih je naziv preslice izveden iz naziva za njen stožasti gornji dio (Gavazzi, 1978: 18). Ovaj tip preslice naslikan je u kapeli Sv. Trojstva u Hrastovlju, na fresci koja prikazuje "Rad prvih ljudi" iz 1490. godine.

Za jadransko područje tipičan je tzv. jabučasti ili buzdovanski tip preslice mediteranske provenijencije. Kopljasti i lopatasti tip preslice, kojemu pripadaju i navedeni primjerci iz Drniša naročito su zastupljeni na području Dalmacije i Hercegovine, ali su rašireni i izvan Hrvatske. Pitanje njihova podrijetla je dosad nerazjašnjeno. Gavazzi smatra da su se razvile iz potpuno jednostavnih tipova, kao npr. iz preslice koja je običan prirodni ogranak viličasta oblika s dva ili tri šiljka. Ostavlja otvorenim pitanje da li se to zbilo već prije doseljenja ili tek kasnije, a zbog široke rasprostranjenosti ne odbacuje ni mogućnost sjevernoga podrijetla (Gavazzi, 1991: 107).

Za dva od pet primjeraka preslica iz Drniša, koje pripadaju lopatastome tipu u inventarnoj knjizi zabilježen je naziv *rogulja*, što vezujem uz Gavazzijevu pretpostavku o nastanku ovoga tipa iz jednostavne rašljaste grane. Tome u prilog govori i primjer albanskoga naziva (*furke*) rašlja, za preslicu čiji oblik nije rašljast već ravan, odnosno lopatast, a sam izraz vezan je uz njen prvobitno rašljast oblik (Gavazzi, 1978: 176).

Međutim, naše preslice iz Drniša, bogatstvom ukrasa i oblika, vrlo su udaljene od prvobitnih utilitarnih formi. One pripadaju širem krugu sličnih preslica iz područja dalmatinskoga zaleđa, s kraja 19. i poč. 20. st. (fundus Etnografskog muzeja u Splitu), na koji je vjerovatno određen utjecaj imala i "visoka" artistska produkcija. Neoromantičarska interpretacija narodnoga rukotvorstva iz toga razdoblja, utjecala je na prilagodbu građanskome ukusu, naglašavajući suvenirski karakter pučkog proizvoda. No, bez obzira na to, u repertoaru rezbarenih ornamenata na preslicama iz Drniša još se mogu naći vrlo arhaični geometrijski motivi. Što se tiče oblika gornjega dijela preslica, kao plohe razvedene konture i perforirane površine s dominantnim vrhom (koplje ili šiljci lopate), oni podsjećaju na neke arhitektonske forme.

U katalogu izložbe "Preslice u Hrvatskoj" detalj preslice s četiri završna šiljka i perforacijama po tri pravokutna otvora u dva reda (str. 56) opisana je kao prikaz kule. Motiv raskošne kule često se javlja na škrinjama jadranskog tipa, zastupljenima i dublje u unutrašnjosti, te se smatra orijentalnim importom. Prikazi crkvi spominju se za škrinje istoga tipa iz Šibenika i Kaštel Staroga, kao motiv nastao pod utjecajem protureformacije (Perić, 1955; 251). Na preslici iz Gornjega Zvečaja (katalog izložbe Preslice u Hrvatskoj, str. 56) urezan je prikaz dvorca, točnije fasade trobrodne crkve.

Dok se u ovim primjerima radi o stiliziranim prikazima arhitekture dekorativnoga karaktera, na preslicama iz Drniša, kao i na drugim primjercima iz dalmatinskoga zaleđa, cjelokupni vrh sa šiljcima i perforiranim "prozorčićima" oblikovan je poput neke arhitektonske cjeline.

Vjerovatno se na preslicama lopatastoga tipa iz Drniša radi o prikazima kule, kako je to uočio Barlek za preslicu iz Kosora. Preslice kopljastoga tipa iz Drniša, kod kojih se ploha sužava u jedan šiljak, pa

se uz perforiranu trokutastu plohu najčešće nastavlja krug i završava romb, tako oblikovanim vrhom slične su zvoncima na preslicu malih crkvice lokalnoga graditeljstva.

Otvorene arkade za vješanje zvona, kao jeftina zamjena zatvorenoga zvonika, opća su pojava mediteranskoga područja, kod nas naročito u Dalmaciji i Istri, ali ih ima i unutar srednjeeuropskoga kruga. Male crkvice na selu i kapelice u gradu imaju obično samo jednu arkadu zvonika na preslicu, ali ponekad je na njima dvojna arkada ili čak tri arkade, od kojih su dvije u donjem, a jedna poviše u gornjem redu. Ponekad su bez ukrasa, a ponekad ukrašene motivima gotike, renesanse i baroka sa izrazito dekorativnim karakterom. Kao primjeri provincijalizirane umjetnosti ovi zvonici pokazuju izraziti karakter djelovanja domaće sredine (Karaman, 1986: 207).

Sličnost volumena i konture zvonika na preslicu i ukrasnih vrhova, a pogotovo "kopalja" naših preslica s perforacijama, ukazuju na za sada nejasne, ali moguće utjecaje i veze. To potvrđuje i sam naziv za ovaj tip zvonika.

Ukras - geometrijski ornament

Preslice iz Drniša izrađene su od cjelovitoga komada drva, ukrašene rezbarijom na prednjoj stranici (lice) proširenoga i plosnatoga dijela. Izrada preslica bila je i u Drnišu, kao i u drugim područjima dalmatinskoga zaleđa, djelatnost samoukih drvorezbara. Komad drveta tesanjem se oblikovao u približnu formu preslice, doradivao piljenjem, te ukrašavao tradicijskim drvorezbarskim vještinama. Od tehnika ukrasa koristilo se jednostavno *zareziivanje* (crtorez), zatim *rovašenje* (duborez), *reljefno izdublivanje* (plitki reljef), te često *bockanje* (istočkavanje) pozadine kao i izrezivanje plohe *na proboj* (perforacije).

Na preslicama iz Drniša dominantan je ukras geometrijskih motiva, a rijetki biljni motivi (vitica) izrazito su stiliziranih oblika. Zajedničko je komponiranje ukrasne plohe preslice kružnim poljima sa ornamentima, koji u duhu omiljenoga pučkoga likovnoga oblikovanja na principu *horror vacui* prekrivaju i površinu izvan krugova.

Pojedini motivi na preslicama često su ukras i drugih drvenih predmeta koji su se izrađivali na selu, a mogu se naći i na nekim narodnim nošnjama. Radauš-Ribarić ukazuje na srodne likovne elemente na tekstilu i drvenim predmetima (kepčije, vodiri, vunarke, preslice i različite drvene kutije). Analizirajući motive i kompozicije vezenoga ukrasa na suknoj odjeći zapadnodinarskoga područja autorica uočava analogije s neolitskom keramikom danilske kulture. Slične motive pronalazi i u vučedolskoj kulturi, zatim na Malti i istočnome Sredozemlju, te na rustičnim stećcima. Time potvrđuje prisutnost stvaralačkih impulsa iz Sredozemlja i iz kontinentalnih strana, karakterističnu za područje srednje Dalmacije još od ranih povijesnih razdoblja (Radauš-Ribarić, 1978).

Na preslicama iz Drniša susrećemo različite geometrijske motive i njihove kompozicije. To su: paralelne crte, cik-cak motivi, rombovi često iscrtani linearnom mrežom, S motiv i spirale u različitim kombinacijama

(*pasjl skok, dvostruke kuke, svastika, osmerokuka*), zatim motiv *rozete*, istokračnoga križa upisanoga u krug, te kruga radijalno podijeljenog s osam krakova (*putača*).

Motiv pruge s nizom okomito ili koso postavljenih paralelnih crtica, kao i iscrtavanje površine trokuta ili romba poznati su još iz neolita, kao npr. na slikanoj keramici danilo kulture. I cik-cak motiv kao jednostavni pravolinijski motiv blizak je predhodnima, te spada u krug neolitske geometrijske keramike. Radauš Ribarić spominje motiv cik-cak pruge koji nastaje sastavljanjem sukladnih trokuta na keramici srednjega minojskoga doba, kao i niz tamnih rombića na svijetloj pozadini kao rubni ukras u metopi protogeometrijske amfore. Također ukazuje na motiv ornamentiranih rombova u nizu koji je čest unutar vučedolske kulture, iz razdoblja eneolita (Radauš Ribarić, 1978: 87).

Motiv dvostruke cik-cak linije uklesan je na ilirskome nadgrobnome spomeniku iz I st., s lokaliteta Ruduša kraj Sinja (Stipčević, 1991: 53). Ovaj motiv u raznim kombinacijama čest je na kamenim stećcima, ali i na tekstilnome etnografskome materijalu. Gavazzi ga ubraja unutar najstarijega sloja starohrvatske ornamentike, kao i njemu srodne oblike rombova i trokuta nastale u tradicijskim tehnikama tkanja (Gavazzi, 1944).

Spiralni motiv poznat kao tzv. *pasjl skok*, veoma čest ukras keramike sa urezanim motivima danilske kulture iz neolita (Korošec, 1959), prisutan je na preslici iz Drniša izrađenoj 1901. g. (sl. 1), kao i na vezenom ukrasu recentne ženske *aljine* iz okolice Drniša (sl. 5). Površina uokolo spiralne trake na primjeru tanjura iz neolitske naseobine u Danilo Bitinju (sl. 3) iscrtana je linijama, a na preslici gusto istočkana (na tekstilu niz okruglih petljica teče uz spiralu s vanjske strane), sa zajedničkom težnjom da se ornamentalno polje uvijek kompletno ispuni ukrasom. Izvjesne sličnosti kružnoga komponiranja tekuće spiralne trake na preslici iz Drniša mogu se uočiti i na ukrasu kružne drške kultne vaze iz Smiljičića (Arheološki muzej Zadar), također iz kruga danilo kulture.

Tako osim samoga spiralnoga motiva postoji i podudarnost u shemi kružnoga komponiranja i kretnje oko središta kruga koju ono sugerira. Izdvajajući segment promatranoga motiva, jednu spiralu koja se savija prema središtu vrtnje, pomišljamo na komponiranje kruga koncentričnim poljima s naglašenim središtem, prisutnim na preslicama iz Drniša. Čak i kada se umjesto umjesto arhaične spirale javlja složeniji motiv vitice, ostaje isti način njegova kružnoga komponiranja. Možda je i ilirska umjetnička produkcija, u rasponu od spiralno-naočarastih fibula do uklesanih motiva koncentričnih krugova na spomeniku iz Gale kod Sinja V. i VI. st. (Stipčević, 1991: 56), doprinjela dogom trajanju ovoga ornamenta. On se može još i danas prepoznati u vezenim spiralnim motivima na crvenim muškim kapama drniškoga i širega šibenskoga područja.

Osim komponiranja ukrasa koncentričnim poljima unutar kruga, na našim preslicama iz Drniša učestalije je radijalno komponiranje kruga, iz naglašenoga središta prema obodu, u različitim varijantama. U takvoj su shemi zastupljeni motivi *duple kuke, svastike* i *osmerokuke*, koji su prisutni i na ostalome etnografskome, pogotovo tekstilnome materijalu.²

Na jednoj preslici iz Drniša (I/288) imamo motiv multiplicirane *svastike* unutar kruga, s trinaest zaobljenih kuka okrenutih u desno i perforiranim kružnim središtem (sl. 2). Elementarni motiv *svastike* s četiri zaobljene kuke koje naznačuju vrtnju u lijevo, zabilježen je već za razdoblje naolita, kao ukras dna zdjele iz Smiljičića. Motiv je potvrđen u nekim varijantama za ilirsko doba, zatim na srednjevjekovnim stećcima, a naročito na etnografskome materijalu Dalmacije s kraja 19. i prve polovice 20. st. (Senjković, 1992). Gavazzi zastupa tezu o *svastici* kao dijelu slavenske likovne tradicije iz vremena koje je prethodilo velikoj seobi naroda.

Motiv *osmerokuke* također je na preslici iz Drniša (I/825) upisan u krug. Opis ovoga motiva na tekstilu u potpunosti odgovara našem drvorezarenom primjeru. *Osmerokuka* ima kružno središte (rjeđe četvrtasto ili ovalno) u kojeg je upisan zvjezdolik oblik ili križ. Središte ornamenta ujedno je i stjecište krakova koji zadovoljavaju proporcije grčkoga križa. Na krajeve krakova dodani su rašljasti završetci, a iz svakog kraka, sa obje njegove strane izlazi po jedna zakrivljena kuka (Senjković, 1992: 60). Ovaj je motiv zapravo varijanta *četverokuke*, naročito zastupljene na vezenoj građi u narodnoj nošnji zadarskoga područja, u kojoj se prepoznaje modificirana *svastika* (Oštrić, 1972: 38). Motiv *osmerokuke* vezeni je ukras *zurka* na recentnome muškome *krožetu* iz okolice Drniša (sl. 6), kao i na našoj preslici s kraja 19. st. (sl. 4). Dok je na građi čitav motiv dodatno oivičen nanizanim sitnim kružnicama, na preslici je pozadina motiva unutar kruga gusto istočkana.

Motiv *duple kuke* koji je osnovni elemenat opisanoga, složenijega ornamenta, na našim preslicama iz Drniša je i drugačije komponiran: u nizu uokrug koncentričnoga polja, sa ishodištem prema perforiranome središtu kruga. Cjelokupni niz od šesnaest kuka (osam puta dva para) sa središnjim krugom i upisanim križem, možemo očitati kao udvostručenu *osmerokuku* s predimenzioniranim kružnim središtem. Ovako komponiran cjelovit ornament, rubljen koncentričnim nizom cik-cak traka, kao i varijantu s četiri duple kuke na istoj preslici (I/268), nisam našla na dostupnoj tekstilnoj građi. Međutim, sam motiv kao dvije simetrične, prema dolje povinute spirale što izbijaju iz trokuta ili iz ravne crte, u nizu ili kao dio *četverokuke* i njenih varijanti, upravo je tipičan za vezeni ukras na suknenoj odjeći zapadnodinarskoga područja (Radauš-Ribarić, 1978: 89). Tako ćemo opisani motiv s preslice (sl. 7) uporediti s vezenom *osmerokukom* ženskoga *sadaka* (sl. 10), kod kojega je naglašeno kružno središte sa izdancima između krakova kao mogućim pravcima razvoja novih kuka (Oštrić, 1972, T II-2). Motiv izvezen na građi *sadaka* iz okolice Drniša (Franjevačka zbirka u Sinju) pokazuje još razvedenije središte u obliku romboida s kružićem uokvirenim sitnim kružnicama, tako da ono dominira nad kukama (sl. 9).

2 Zahvaljujem se Dinki Alaupović-Gjeldum koja mi je omogućila korištenje fotografija narodnih nošnji iz fototeke Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika u Splitu. Crteže u tekstu izradila Lidija Labrović-Matajić.

Arhaičan motiv *duple kuke* možda ima svoj korijen još u kulturi srednjega Mediterana 2. tisućljeća, a sigurno je vrlo srodan s likom na vrču iz Egnje iz 7. st. pr. Krista (Radauš-Ribarić, 1978: 89). Za varijante sa spiralno izvedenim kukama, na tekstilu zadarskoga područja, uočena je sličnost sa spiralama ilirskih fibula (Oštrić, 1972: 38). Ogrlica s naočarastim privjescima iz Dragišća 6-5. st. podsjeća na komponiranje *duplih kuka* uokolo krivulje kružnice (sl. 11). Ovaj osnovni motiv, te izvedene složenije *osmerokuke* potvrđeni su i na kamenim stećcima (Radauš-Ribarić, 1978: tabla II). Starohrvatska kamena plastika također poznaje ovaj motiv kao dvije prema dolje povinute spirale, najčešće na kapitelima stupića, ali i kao reljefni motiv u nizu (krsionica? iz Sv. Marije u Biskupiji). Na ulomku kapitela sa Gospina otoka u Solinu ovaj se motiv udvostručuje, pa nastaje varijanta *četverokuke* (sl. 8). Još složeniju kompoziciju koja je možda nastala na osnovi ovoga motiva, u kombinaciji s križevima, imaju ostruge iz Biskuplje (Karaman, 1930: sl. 61, 51, 133).

Motiv *rozete* zastupljen je na našim preslicama kao osmerolatični stilizirani cvijet upisan u krug. Ponegdje je prilagođen obliku površine koju ispunja, s tri ili četiri latice. U jednom se krugu javlja i kao niz stiliziranih latica uokolo krivulje kružnice, kojima je ispunjeno cijelo koncentrično polje.

Rozeta je čest ukras zlatnoga nakita iz Mikene (Radauš-Ribarić, 1978: 88). Susrećemo ga na ilirskome nadgrobnome spomeniku s lokaliteta Ruduša, kod Sinja iz I. st. (Stipičević, 1991: 53), kao nekoliko u krug upisanih šesterolatičnih cvjetova. Na starohrvatskoj kamenoj plastici *rozeta* je najčešće komponirana unutar kruga omeđenoga troprutastim pletrom. U romanici ona će postati vrlo omiljen i prepoznatljiv dekorativni motiv.

Rozeta je čest ukras na hrvatskim narodnim nošnjama, pa tako i na vezenom ukrasu građe recentnih ženskih čarapa iz driškoga područja (sl. 15), koji je vrlo sličan rezbariji na našoj preslici s početka stoljeća (sl. 16).

Motiv kruga s križem u sredini ili perforiranim središtem prisutan je na našim preslicama kao poseban ili komponiran s drugim motivima unutar složenijega kružnoga ornamenta. Sam motiv poznat je iz arheološke likovne građe istočnoga Sredozemlja, kao i iz kruga vučedolske kulture (Radauš-Ribarić, 1978: tabla I i II).

Veoma je sličan motiv kruga radijalno podijeljenoga na osam krakova, s naglašenim kružnim središtem, što podsjeća na prikaz kotača. To pogotovo za varijantu u kojoj je površina među krakovima perforirana (1/825). Kada se radi o rezbarenome kružnome polju, ono je ponegdje presjecano s šest krakova (sl. 13). Kako je ovaj motiv naročito čest na našim preslicama, javlja se u različitim kombinacijama: sa istočkanom pozadinom, s kukama (sl. 12), stiliziranim laticama ili njihovim segmentima. Sve su ove varijante zapravo građene izduljenim ploham, odnosno trakama, ispunjenim nizom paralelnih crtica. Možda se radi o novijem ornamentu koji je nastao komponiranjem jednostavnijega kruga sa upisanim križem, s elementima motiva *rozete* i kukama. Prema bilješci u inventarnoj knjizi ovaj se motiv na preslicama naziva *putača*, a koristi

se i za druge lokalitete. Veoma je čest na preslicama iz dalmatinskoga zaleđa, ali i na ukrasu drugih drvenih predmeta. Motiv kruga sa upisanim križem od četiri, šest ili osam krakova zastupljen je u hrvatskome etnografskome materijalu i u drugim medijima izražavanja; kao ukras *pašnjače*, na *zrvkovima sadaka i krožeta*, kao ukras obrednih kruhova, te kao motiv tatauranja kod katolkinja u Bosni. Vezeni ukras *zvrka* djevojačkoga *sadaka* iz drniškoga područja, iako građen drugačijim likovnim elementima, pokazuje gotovo identičan dekorativni efekat (sl. 14) kao i tzv. motiv *putače* na preslicama iz Drniša.

Općenito se za ornamentiku promatranih preslica može reći da se radi o srodnim arhaičnim motivima karakterističnim po načinu komponiranja unutar složenijih kružnih polja. Morfološka sličnost pojedinih motiva iz različitih kultura, bez preciznoga praćenja povijesnoga slijeda, ukazuje na njihovu široku rasprostranjenost, s rezervom u pogledu otkrivanja nekakvih izravnih utjecaja. Arhaičnost opisanih geometrijskih ornamenata potvrđuje već uočeni "neolitski karakter" narodne umjetnosti, njenu "bezvremenost" (Kus-Nikolajev, 1940) kao osobinu dugoga trajanja i očuvanja pojedinih motiva od prapovijesti do danas. Jasno je da je u tom dugom kontinuitetu nemoguće precizno utvrditi slijed usvajanja i modifikacija novih likovnih elemenata, koji su se upravo po karakteru narodnoga likovnoga izraza, vezivali na neke starije i već preoblikovane motive. Time su promatrane preslice iz Drniša gotovo tipičan segment hrvatske narodne likovne produkcije.

Funkcija - simboličko značenje

Preslica je nedvojbeno uz svadbenu škrinju jedan od najraširenijih atributa seoske žene kućanice. Osim svoje osnovne uporabne funkcije, kao predmet simboličkih konotacija, ima svoje mjesto u sklopu nekih tradicijskih običaja, kako u dinarskome kulturnome krugu, tako i drugdje u Hrvatskoj.

U svadbenome ceremonijalu preslica se stavlja uz škrinju (okolica Zagreba) ili se svečano nosi ispred škrinje (Pelješac, Dubrovnik). Običaj *zapredanja kudeljje*, sakupljanja darova za mladu na jednoj vrsti štapa sličnoga preslici, zabilježen je na otoku Pelješcu i Lastovu (Barlek, 1984 i Arhiva Etnografskoga muzeja u Splitu).

Na seoskim *preltna* uz priče i pjesme žene bi usput ispredale niti preslicom na vreteno, kao što bi to radile uz neki drugi posao; na paši, na tržnici ili na putu. Kako su preslice izrađivali muškarci, kao i ostale predmete od drva, obično su ih poklanjali djevojkama i ženama. Najčešće je preslicu momak darivao djevojci, ali mogao je to biti i poklon starijega brata sesrti ili oca kćeri, kao i dar muža svojoj ženi, odnosno sina majci. Na jednoj preslici iz Drniša (I/269) urezana je na poledini posveta s datumom "*Juko Klanac sestri Marti...*".

Preslica je status i simbol djevojke i žene, ona se čuva, donosi sreću i štiti je. Nekada se oporučno ostavlja u naslijeđe. U Slavoniji je zabilježeno da se stavlja kao simbol uz vreteno na grobni križ žene, odnosno djevojke. Zapis iz arhiva šibenskoga biskupa iz 18. st. spominje

preslicu kao grobni prilog upravo na području šibenske zagore (Barlek, 1984).

Izvjeseo simboličko značenje preslice kao cjelovitoga predmeta vjerojatno je bilo u skladu s mogućim simboličkim konotacijama ornamentalne sheme ukrasa, kao i pojedinih motiva.

Motiv šesterolatične *rozete*, tzv. *pergelj*, kao najčešći dekorativni motiv u dinarskoj drvenariji uopće, još čuva nekoć magijsko značenje drevnoga simbola kolo - zvijezda - sunce. Kroz svoj materijalni postanak kružnice izvedene pomoću šestara, ovaj motiv i sve njegove varijacije, govore o magičnome sadržaju kruga i svih njegovih derivata (Gušić, 1969: 158).

Motivi komponirani umnožavanjem spiralnih linija, bilo da su shvaćeni kao modifikacije *svastike* ili kao samosvojni ornamentalni likovi, ukazuju na jedan od najstarijih i najvišeznačajnijih simbola sunca, kretanja i trajanja, sa apotropejskim značenjem. Slično je i s motivom križa, pogotovo onoga upisanoga u križ, koji se općenito smatrao simbolom života i sunca s nadnaravnom snagom odbijanja zlih sila (Čulinović-Konstantinović, 1989: 162-163). U ovu grupu ubrajam i opisani motiv *putače*, prema nazivu koji se na području Dubrovnika i Hercegovine koristio u značenju puta - staze,³ koji je možda kao sunčev kotač bio solarni simbol.

Ovdje se radi o elementarnim simbolima višestruke namjene i široka značenja. Tako je križ najsveobuhvatniji od svih simbola, a krug uz središte, križ i četvorinu drugi temeljni simbol (Chevalier, Gheerbrant: 1983). Zbog toga ih na našim preslicama promatram kao ornamentalne cjeline, odnosno kružne kompozicijske sheme, a ne kao pojedinačne motive. Kako je krug osnovni princip oblikovanja ukrasa preslica, vjerojatno je simbolika kruga bila od presudne važnosti.

Zatvorene kružne cjeline simboliziraju svojstva zaštite, jer je "krug kao oblik koji poput zatvorena kruženja obavlja, simbol zaštite, koju jamči i unutar svojih granica" (Chevalier, Gheerbrant, 1983: 323). Simbolika kruga u našoj tradicijskoj kulturi najčešće se javlja kroz motiv *svastike* i njegove modifikacije, koji kao simbol sunca poništava zla djelovanja. Susrećemo ga kao ukras na dječjim koltjevka, na djevojačkim *sadactma* (Dalmatinska zagora), u vezovima na košuljama ili ukomponirane u čipku (Pag, okolica Dubrovnika), a posebno na preslicama i uskršnjim jajima (Čulinović-Konstantinović, 1989: 163). Magija kruga prisutna je i u običajima kao npr. u svadbenoj svečanosti, u obaveznom kruženju udavače oko svoga budućega muža ili svekra u smjeru prividnoga kretanja sunca (*naoposum*).

Budući da rezbareni motivi na preslicama nisu bili samo vanjski ornamentalni ukras, te da su nekoć sadržavali i dublji životni smisao,

3 Putača, isto što put, staza. Govori se u Dubrovniku i Bileći (Hercegovini). Zabilježio Broz (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, sv. 54, 4 dvanaestoga dijela, Zagreb, 1952, str. 789).

vjerojatno se radilo o apotropejskoj moći u smislu obrane od zlih sila i uroka, koja je štitila ženu kao roditeljicu i čuvaricu kuće. Na to ukazuje simbolika kruga u raznolikim kompozicijskim varijantama temeljenim na ideji kružnih ornamentalnih cjelina, a možda i spomenute sličnosti ukrasnih vrhova preslica sa oblicima zvonika na preslicu i prikazima kula. Iako je simbolička konotacija ukrasnoga motiva kruga početkom ovoga stoljeća gotovo potpuno izgubljena, a motiv ispražnjenoga značenja postao izuzetno podesan za različite varijacije (deformacije?), vjerojatno je simbolika kruga, s naglaskom na apotropejskome značenju, nekoć imala znatnoga udjela u oblikovanju prikazanih preslica iz Drniša.

LITERATURA

- Barlek, Josip: *Preslice u Hrvatskoj*, Etnografski muzej, Zagreb, 1984, katalog izložbe
- Chevalier, J. - Gheerbrant, A.: *Rječnik simbola*, Zagreb, 1983
- Čulinović-Konstantinović, Vesna: *Aždajkinja iz Manite Drage*, Logos, Split, 1989
- Gavazzi, Milovan: *Vrela i sudbne narodnih tradicija*, Zagreb, 1978
- *** *Hrvatska narodna umjetnost*, Zagreb, 1944
- *** *Baština hrvatskoga sela*, Zagreb, 1991
- Karaman, Ljubo: *Odabrana djela*, Split, 1986
- *** *Iz koltjeveke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930
- Nakt na šibenskom području od pretpovijesti do srednjeg vijeka*, Osijek, 1994, katalog izložbe
- Korošec, Josip: *Neolitska naseobina u Danilo Blitnje - Prilozi*, Zagreb, 1959
- Kus-Nikolajev, Mirko: *Neolitski motivi i bezvremeni karakter seljačke umjetnosti*, *Etnologija*, Skoplje, 1940
- Oštrić, Olga: *Motiv "četverokuke" na vezenoj čohi u narodnoj nošnji zadarskoga područja*, *Vrulje*, sv. 2, god. II, Zadar, 1972, 29-38
- Perić, Jelka: *Kuća u Šibeniku od najstarijih vremena do konca 18. stoljeća*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 2, Zagreb, 1955
- Radauš-Ribarčić, Jelka: *O porijeklu vezenog ukrasa na suknjenoj odjeći zapadnodinarskog područja*, *Etnološki prilozi 1*, Zagreb, 1978, str. 77-97
- Senjković, Reana: *Motiv svastike u Dalmaciji od neolitika do 20. stoljeća*, *Ethnologica Dalmatica 1*, Split, 1992, str. 55-64
- Stipčević, Aleksandar: *Iliri*, Zagreb, 1991

CARVED DISTAFFS FROM DRNIŠ

(Summary)

Eight carved distaffs from Drniš from the Ethnographic Museum in Split belong to the collection of wood-carved objects from the Dalmatian hinterland. They belong to the shovel-shaped and spear-shaped type of distaffs that later developed perhaps from a simple branched-off type. The shapes of its upper part, as surfaces with indented edges perforated and with a dominant ending resemble some architectural shapes (distaff-like belfries, towers). Certain geometrical motifs ("dog's leap", "double hook", "swastika", "rosetta") were known already in pre-History and were widely applied not only on archaeological, but also on recent ethnographic material (textile). On the distaffs from Drniš they are interpreted in various ways and in more complex ornamental compositions. Analysis of ornaments and possible symbolical connotations suggest a basic circular concept of ornament disposition and a magical apotropaic meaning of the circle. Made mostly at the beginning of the 20th century of a nearly standardized design, distaffs from Drniš belong to the final phase of traditional wood-carving in this region.

(Translated by Lada Gamulin)